

Ton Emonds en Janneke Riksen

Over ulo's en lav1ers

Met enige regelmaat kunnen we in de krant lezen dat het niet goed gaat met het leraarsberoep. Een groeiend tekort aan leerkrachten, vacatures die niet opgevuld kunnen worden, hoge werkdruk, moeilijke leerlingen en een slecht imago. Niet direct dingen om vrolijk van te worden. Toch zijn ze er gelukkig nog, mensen die kiezen voor het onderwijs, die zich niet uit het onderwijsveld laten slaan en leraar willen worden.

28

Aanstaande docenten worden heel anders op hun beroep voorbereid dan een aantal jaren geleden. Wat de eerstegraads lerarenopleidingen betreft zijn de vroegere mo-b opleidingen en de cursussen binnen het doctoraal voor de eerstegraads bevoegdheid verdwenen. Zij hebben plaats gemaakt voor een voortgezette hbo-opleiding en een postdoctorale universitaire lerarenopleiding. En binnen deze twee opleidingsmogelijkheden zijn weer allerlei varianten en ontwikkelingen te onderscheiden.

ULO en LAV1

Wie de eerstegraads onderwijsbevoegdheid Geschiedenis en Staatsinrichting wil behalen, kan – mede afhankelijk van de vooropleiding – twee wegen bewandelen: de ULO, een eenjarige voltijdse universitaire lerarenopleiding (ook mogelijk als een tweejarige deeltijdse) of het traject van een driejarige deeltijdse voortgezette hbo-lerarenopleiding, de zogenaamde LAV1 (leraren algemene vakken).

Studenten aan een universitaire lerarenopleiding geschiedenis en staatsinrichting krijgen te maken met een hoofdzakelijk op het leraarsberoep afgestemde opleiding. Zij krijgen – in tegenstelling tot de voortgezette hbo-opleiding – nog maar weinig vakinhoudelijke kennis aangeboden. Zij worden geacht hun vakinhoudelijke programma via het doctoraal geschiedenis al op zak te hebben. De voortgezette hbo-opleiding is een geïntegreerde opleiding, waarin vakinhoudelijke en beroepsmatige aspecten van de opleiding samenhangen.

In Nederland zijn er zes universitaire lerarenopleidingen en drie voortgezette hbo-opleidingen. Zoals uit de tabel blijkt is het aantal ingeschreven studenten gering.

Opleidingsprogramma's

Zoals gezegd is de ulo een beroepsopleiding en de voortgezette hbo-opleiding (sinds halverwege de jaren negentig) een combinatie van vak- en beroepsopleiding. De eindtermen van de beide opleidingstypen bevatten wat van de student verwacht kan worden op het moment dat hij met een eerste-graads getuigschrift in de hand de

opleiding verlaat en het beroepsveld betreedt. De eindtermen zijn verwoord in termen van gedrag die horen bij de beroepsrollen van professional, pedagoog, didacticus, vakspecialist, vakdidacticus en van educatief onderzoeker en ontwikkelaar.

Het vakinhoudelijke gedeelte van de voortgezette hbo-opleiding is afgestemd op de (sub)domijnen van het eindexamenprogramma voor havo en vwo. Bij deze onderdelen vindt telkens integratie tussen vak en vakdidactiek plaats. Naast de toetsing van vakinhoudelijke kennis en inzichten onderzoekt de student in hoeverre en op welke wijze de eindtermen van het examenprogramma havo en vwo zijn uitgewerkt in diverse leermiddelen.

De ulo's

Het opleidingsprogramma van ulo's omvat in totaal 42 studiepunten. Ze zijn als volgt verdeeld:
Stage – ongeveer 21 stp.
Vakdidactiek – verschilt per opleiding, Cluster didactiek/onderwijskunde – 6-8 stp.
Praktijkonderzoek/onderzoek van onderwijs – 6 tot 8 stp.
Overige onderdelen – 6 tot 8 stp.

Ton Emonds is coördinator eerstegraads voortgezette hbo-opleiding geschiedenis van Fontys/Tilburg. Janneke Riksen is universitair docent aan de ulo van de VU (UVGS)

Universitaire lerarenopleidingen geschiedenis en staatsinrichting met een studielast van 42 studiepunten (1 studiepunten is 40 studiebelastinguur = 1680 uur)

**Aantal studenten
kalenderjaar 2001**

– Katholieke Universiteit Nijmegen: Instituut voor Leraar en School (ILS)	13
– Rijks Universiteit Groningen: Universitair Centrum voor de Lerarenopleiding (UCLO)	16
– Universiteit Leiden: Interfacultair Centrum voor Lerarenopleiding, Onderwijsontwikkeling en Nascholing (ICLON)	39
– Universiteit Utrecht: Interfacultair Instituut voor Lerarenopleiding, Onderwijsontwikkeling en Studievaardigheden (IVLOS)	16
– Universiteit van Amsterdam: Instituut voor de Lerarenopleiding (ILO)	7
– Vrije Universiteit Amsterdam: Instituut voor Didactiek en Onderwijspraktijk (IDO)	2

Voortgezette hbo-lerarenopleidingen eerstegraads geschiedenis en staatsinrichting met een studielast van 63 (3 X 21 studiepunten) studiepunten

– Fontys Tilburg (FLOT)	37
– Educatieve Faculteit Amsterdam (EFA)	24
– Hogeschool Arnhem-Nijmegen (HAN)	23

In beide opleidingen heeft de tweede-fase-gedachte van zelfstandig studeren haar neerslag gevonden in het onderwijsaanbod. Ook binnen de lerarenopleidingen moeten studenten leerdoelen behalen door middel van zelfstandig leren.

Overigens realiseert de EFA haar voortgezette hbo-programma meer in een kop-romp model, waarbij de vakinhoudelijke component met een omvang van 42 studiepunten wordt doorlopen op de hogeschool en de beroepscomponent van 21 studiepunten wordt gerealiseerd op het ILO van de UvA. De EFA geeft aan dat haar vakinhoudelijk programma is gekoppeld aan de tweede fase, en een brede vakoverstijgende component kent in verband met het combinatievak geschiedenis en maatschappijleer.

Ook de HAN geeft aan dat er sprake is van samenwerking met een ulo, in dit geval met het ILS in Nijmegen. De organisatie van het Fontys opleidingscurriculum Geschiedenis is logistiek zodanig opgezet, dat de volledige 63 studiepunten van de opleiding in één collegejaar kunnen worden behaald. Studenten bespreken met de

mentor de haalbaarheid en wenselijkheid van deze snelle leerroute. De meeste studenten hebben voor het doorlopen van dit programma overigens twee tot drie jaar nodig.

De HAN geeft aan dat de student in principe de eerstegraads deeltijdopleiding in twee tot tweeënhalf jaar kan afronden, mits hij in staat is om ruim twintig uur per week te besteden aan de studie.

Naast het aangeboden basisprogramma krijgt de student de gelegenheid zich te specialiseren in een bepaald thema door middel van verdiepingsoverdrachten. Te denken valt aan lesgeven in het HBO, docent in Europa, waarden en normen binnen de gamnavakken, de multiculturele school.

De stage

De stage vormt – meer dan in de voortgezette opleiding – binnen de ulo de kern van de opleiding. Studenten van de voortgezette hbo-opleiding hebben veelal een tweede-graads opleiding gevolgd en brengen vaak ervaring van jaren mee. Studenten van de ulo missen deze ervaring.

Op de ulo worden colleges en activiteiten op het instituut veelal beperkt tot een à twee dagen in de week, om de andere dagen stage te kunnen lopen of – en dat komt meer en meer voor – om betaald les te geven. Het belang van de stage komt ook tot uitdrukking in de toekenning van ongeveer de helft van het aantal studiepunten van de gehele opleiding (21).

Meestal loopt de student gedurende het hele jaar stage op een of twee verschillende scholen; hij is er zo'n 250 uur in de klas aanwezig en geeft daarvan zelf tussen de 120 en 140 lessen. Vanuit het instituut krijgt de student opdrachten mee voor in de klas en op de school. Lesvoorbereiding en lesgeven kosten, zeker in het begin, veel tijd en energie. Een goede begeleiding door een schoolpracticumdocent is dan ook onontbeerlijk.

De begeleiding is in het begin erg intensief, maar neemt in de loop van de tijd af. Gemiddeld krijgt een student twee- tot viermaal bezoek van iemand van de opleiding. Het komt steeds vaker voor dat studenten vanaf de start van de opleiding al een baan in het

Voortgezette hbo-opleiding

Vakinhoudelijk gedeelte - studiepunten

Theorie van de geschiedenis en historiografie	5
Levensonderhoud en primaire samenlevingsverbanden	5
Staat, natie, politiek	5
Oorlog en vrede	5
Ontmoetingen tussen culturen	5
Zingeving en cultuur	5

Beroepsvormende onderdelen - studiepunten

Algemene professionele vorming	4
Methodiek pedagogisch-didactisch onderzoek	2
Onderzoek m.b.t. de schoolpraktijk	10
Stage	8
Schoolgeschiedenis	5
Geschiedenis in het studiehuis	4

Fragment uit een e-mail van een student 1e graads

'In havo-4 heb ik geprobeerd de leerlingen op de gevoelige snaar te raken. Ik heb ze aangesproken op hun verantwoordelijkheid voor zichzelf. Je kunt goed met ze redeneren over het belang van leren, in relatie met hun toekomstperspectief. Het is geven en nemen.

Je moet ze niet over de kling jagen want dat lukt je uiteindelijk toch niet.

Als je een modus vindt, een afspraak waarin je iets vraagt van ze en hun eigen mentaliteit niet te zeer onder druk zet, zijn er best goede afspraken te maken.

Dit geldt overigens vooral voor 4 Havo.

Vwo-leerlingen zijn wat gemakkelijker aan het werk te zetten. De positievere benadering die ik zelf aan de dag heb gelegd heeft een gunstige respons van de leerlingen opgeleverd. In dit betere werkklimaat is veel meer te bereiken dan toen ik mezelf forceerde en daarmee de leerlingen. Nu ik me daarvan bewust ben loopt het allemaal veel beter.'

30

onderwijs hebben. Voor de opleiding en de begeleiding in de school heeft dit uiteraard gevolgen.

Ontwikkelingen als het werkplekleren, waarbij ervan uitgegaan wordt dat een fors deel van de beroepscompetenties op de (stage)school kan worden gerealiseerd, spelen in op deze situatie doordat zij de begeleider in de school steeds meer tot mede-opleider maken. Schoolpracticumdocenten worden op verschillende plaatsen al opgeleid tot schoolbegeleider. Zij zien de docent-in-opleiding dagelijks in de school en zij hebben het beste zicht op diens functioneren.

Een opleiding combineren met een baan is zwaar voor studenten. Bij meer dan veertien lesuren is het dan ook aan te raden om de deeltijddoopleiding te volgen.

Op het instituut krijgen de studenten colleges vakdidactiek, waarin lesvoorbereiding een belangrijke plaats inneemt. Algemene onderwijskunde neemt op veel opleidingen een steeds minder prominente plaats in en wordt vaak gekoppeld aan clusterdidactiek. Aan de colleges gammaclusterdidactiek nemen studenten van de vakken geschiedenis, aardrijkskunde, maatschappijleer, economie, eventueel godsdienst en filosofie deel. Zo vervult het een brugfunctie tussen vakdidactiek en algemene onderwijskunde.

Praktijkonderzoek

Beide eerstegraads opleidingen onderscheiden zich van de tweede-graads door het verrichten van een praktijkonderzoek. Eerstegraads leraren moeten immers onderzoekstaken kunnen uitvoeren om op basis daarvan tot innovatieve veranderingsvoorstellen te komen. Daartoe moet de student een op het voortgezet onderwijs gericht onderzoek doen. Om enkele recente voorbeelden te noemen: argumentatie in de canondiscussie; werken met studiewijzers; huiswerkproblematiek; knelpunten bij het maken van een profielwerkstuk; aansluitingsproblematiek basisvorming- tweede fase op het terrein van vaardigheden; wenselijkheid en haalbaarheid van praktische opdrachten.

Het onderzoek wordt bij voorkeur binnen de stage in het voortgezet onderwijs uitgevoerd.

Een opleiding in maten en soorten

Bij de voortgezette hbo-opleiding is voor een eerstegraads traject een tweedegraads lesbevoegdheid geschiedenis vereist. Hoe het daar op het ogenblik mee gesteld is leest u in het gesprek hiernaast.

Met alle studenten wordt via een intakegesprek vastgesteld welke curriculumonderdelen zij moeten doorlopen. Voor sommige categorieën zij-instromers die nog niet beschikken over hun tweedegraads bevoegdheid is er een mogelijkheid dit tweedegraads traject versneld te doorlopen mits op basis van een assessment kan worden vastgesteld dat de kandidaat over voldoende competenties beschikt om het aangepaste programma met succes te kunnen doorlopen.

De instroom is overigens zeer divers: academici die hun onderwijsbevoegdheid willen halen binnen het hbo; studenten die reeds in het bezit zijn van een eerstegraads bevoegdheid van een andere opleiding en studenten die vanuit de tweedegraads voltijddoopleiding doorstroomden.

Er zijn verschillen in de eisen die de opleidingen aan de studenten stellen. Instromende academisch opgeleide historici krijgen bij Fontys bijvoorbeeld geen volledige vrijstelling op de vakinhoud; zij voeren op alle zes de domeinen van de vakinhoud – hun voorland voor toekomstig functioneren binnen de tweede fase – een didactische

domeinopdracht uit met een omvang van een studiepunten.

De EFA hanteert in zulke gevallen het instrument van programvergelijking op grond waarvan al dan niet vrijstelling kan worden verleend.

Elke ulo biedt de vol- en de deeltijd variant aan, alsmede de mogelijkheid om met een tweedegraads bevoegdheid en een doctoraal geschiedenis in te stromen.

De laatste tijd werken veel opleidingen aan trajecten voor de zij-instroom en andere vormen van verkorte cursussen of cursussen op maat. Ook is het op meer en meer instituten mogelijk om een gedeelte van de opleiding al in het doctoraal programma in te passen (de 'indaalvariant').

Dilemma's en kansen

Het lerarentekort stelt de lerarenopleiding aan de ene kant voor problemen, maar aan de andere kant ligt daar ook een uitdaging. Meer en meer wordt er per student bekeken welk traject het beste is. Men houdt rekening met wat studenten al kunnen. Opleidingen worden daardoor meer flexibel en leveren meer maatwerk. Studenten hebben wel, door een baan of afronding van hun studie, een beperkte studietijd beschikbaar. Aan de docenten van de lerarenopleidingen is de taak om kwaliteit en duur van de opleiding met elkaar in evenwicht te brengen en te bewaken. De ontwikkeling van assessmentcentra bij diverse opleidingsinstituten speelt in op deze trend van flexibilisering en individualisering van opleidingsroutes.

Met ingang van september 2002 wordt aan verschillende universiteiten het bachelor-masterstelsel ingevoerd. Na de bachelorsfase van drie jaar volgt de masters. De eerstegraads lerarenopleiding valt binnen de educatieve mastersfase.

Het landelijk beeld laat zien dat de meeste ulo's waarschijnlijk opteren voor een opleiding van een jaar, na een jaar van vakinhoudelijke voorbereiding binnen de universitaire studie geschiedenis. Voor de voortgezette hbo-opleidingen geldt, dat die ook opteren voor een omzetting van hun eerstegraads opleidingen in mastersopleidingen. De houding van de minister inzake de bekostiging van hbo-mastersopleidingen maakt uitvoering van deze optie echter nog ongewis.